

Дзеяслоўныя метафары маўлення чалавека ў беларускай мове

Разнастайныя найменні гукаў, якія акружаюць чалавека на працягу ўсяго яго жыцця, выконваюць выключную ролю ў лексічным складзе любой мовы. Аб'яднаныя катэгарыяльна-граматычнай семай 'працэсуальнасць', яны ў сваёй большасці характарызуюцца дваістасцю. З аднаго боку, гукавым найменням уласціва дэнататыўная семантыка, арыентаваная да свету «прадметаў», якія ўтвараюць гукі, і да аб'ектыўных характарыстык такіх гукаў, іх вышыні, тону, тэмбру, гучнасці і інш. З другога боку, семантыка гукавых слоў не ў меншай ступені залежыць ад канцэптуальных складнікаў, якія вызначаюцца этнаспецыфічнай карцінай свету, увасобленай у дадзенай мове. Гукавыя дзеясловы непасрэдна звязаны з маўленчай дзейнасцю, мысленнем, эмацыянальнай сферай жыцця чалавека і характарызуюцца акустычнымі, інфармацыйнымі, камунікатыўнымі, маніфестацыйнымі, імператыўнымі і намінацыйнымі прыметамі [Антонова 2003, с. 148], якія выяўляюцца ў кожнай канкрэтнай маўленчай сітуацыі, часта накладваючыся адна на другую і ствараючы сінкрэтычныя гукавыя формы.

Усе дзеясловы маўлення характарызуюцца вялікім сэнсавым патэнцыялам і здольнасцю пераходзіць у іншыя семантычныя сферы. У якасці сферы-донара могуць выступаць першасныя ЛСВ найменняў аб'ектаў нежывой і жывой прыроды.

Зона гукаў неадушаўлёных прадметаў з'яўляецца даволі складанай, што абумоўлена вялікай колькасцю такіх гукаў, а таксама іх залежнасцю ад знешніх умоў і сітуацый у якіх адбываецца ўтварэнне гэтых гукаў (артэфакты, напрыклад, не ўтвараюць гукаў самі па сабе, а «гучаць» у выніку іх выкарыстання, у сітуацыі, у якую яны ўключаны [Кашкин 2015, с. 362-363, 379]. Гукі неадушаўлёных прадметаў, якія выступаюць у якасці крыніцы ўтварэння гукаў чалавека, характарызуюцца шырокай дэнататыўнай суаднесенасцю. Сярод іх вылучаецца некалькі груп:

1. Дзеясловы са значэннем пэўнага спосабу дзеяння, які вызначаецца выкарыстаннем тых ці іншых прадметаў, механізмаў, прыстасаванняў (пілы, мянташкі, свердла, грэбня, кляйма, кампосцера і інш.). Другасныя ЛСВ у такіх выпадках развіваюцца па прадказальных мадэлях, у пэўнай ступені пераносячы артэфактныя гукі на маўленне чалавека: *пілаваць* 'рэзаць пілой' → 'даймаць, дапякаць бесперапыннымі папрокамі, прыдзіркамі', *мянціць* 'вастрыць мянташкай' → 'гаварыць бязглуздзіцу, лапатаць', *свідраваць* 'рабіць свердлам адтуліны ў чым-небудзь' → 'раздражняць слых рэзкімі гукамі', *трапаць** 'ачышчаць валакно спецыяльнай прыладай, выбіваючы кастрыцу' → 'гаварыць шмат і без толку, гаварыць бязглуздзіцу', *часаць* 'распраўляць, прыгладжваць валасы пры дапамозе грэбня' → 'бойка гаварыць', *малоць* 'раздрабняць зерне, пераўтвараючы ў муку, парашок, размолваць' → 'балабоніць, балбатаць, гаварыць абы-што', *малаціць* 'выкалочваць, выбіваць зерне з каласоў, стручкоў і інш.' → 'хутка гаварыць,

лапатаць’, *клеймаваць* ‘ставіць кляймо’ → ‘сурова асуджаць, ганьбаваць’, *бічаваць* ‘біць, хвастаць бізуном, бічом’ → ‘рэзка крытыкаваць, выкрываць недахопы’, *кампасціраваць** ‘прабіваць кампосцерам якія-небудзь дакументы з мэтай кантролю’ → ‘займаць размову шматлікімі і непатрэбнымі фактамі’.

Пэўны спосаб, які выкарыстоўваецца пры вырабе тых ці іншых прадметаў, адзначаецца ў семантыцы дзеясловаў *шліфаваць, чаканіць, страчыць, гарадзіць, крыць, чысціць (прачысціць)*: *шліфаваць* ‘апрацоўваць паверхню металу, шкла, драўніны і пад. абразіўнымі матэрыяламі, каб зрабіць яе гладкай, надаць ёй пэўную форму’ → ‘удасканальваць, паляпшаць маўленне, мову, стыль’, *чаканіць* ‘рабіць металічны выраб, выбіваючы на яго паверхні адбітак або ўзор’ → ‘рэзка аддзяляць адзін ад аднаго гукі, словы’, *страчыць* ‘шыць, вышываць суцэльным швом’ → ‘хутка гаварыць’, *гарадзіць* ‘ставіць плот, паркан, абгароджваць што-небудзь’ → ‘гаварыць бяссэнсіцу, выдумляць’, *крыць* ‘прыкрываць, рабіць над чым-небудзь страху, дах’ → ‘заўзята крытыкаваць, ляць каго-небудзь’, *чысціць* ‘рабіць чыстым, ачышчаць каго-, што-небудзь, здымаючы грязь, пыл і пад.’ → ‘лаяць, сварыцца на каго-небудзь’, *прачысціць* ‘рабіць чыстым (адтуліну, паглыбленне ў чым-небудзь і інш.)’ → ‘прабраць за што-небудзь’.

2. Дзеясловы фізічнага ўздзеяння: *калоць* ‘датыкаючыся чым-небудзь вострым, выклікаць боль’ → ‘рабіць каму-небудзь з’едлівыя, колкія заўвагі, папракаць каго-небудзь’, *адкалоць* ‘адламаць, адшчапіць’ → ‘сказаць што-небудзь нечаканае, недарэчнае’, *укалоць* ‘параніць, уваткнуўшы ў цела што-небудзь вострае’ → ‘абразіць, пакрыўдзіць’, *рэзаць* ‘чым-небудзь вострым раздзяляць на часткі, разразць’ → ‘гаварыць проста, адкрыта, без хітрыкаў’, *адрэзаць* ‘аддзяліць частку чаго-небудзь рэжучым інструментам’ → ‘рэзка і ў катэгарычнай форме сказаць, заявіць’, *адсячы* ‘аддзяліць, ударыўшы з размаху чым-небудзь вострым’ → ‘адказаць, сказаць у рэзкай катэгарычнай форме’.

3. Дзеясловы фізічнага ўзаемадзеяння: *счапіцца, сашчапіцца*, ‘змацавацца, злучыцца’ → ‘пачаць сварыцца, лаяцца з кім-небудзь’, *схапіцца* ‘узяцца за каго-, што-небудзь хуткім, рэзкім рухам’ → ‘пачаць спрэчку, сварку’.

4. Колеравыя і светлавыя дзеясловы: *асвятліць* ‘зрабіць светлай якую-небудзь прастору, напоўніць святлом’ → ‘падрабязна расказаць пра што-небудзь, растлумачыць, зрабіць агляд чаго-небудзь’, *ачарніць* ‘зрабіць чорным, афарбаваць у чорны колер’ → ‘узвесці паклёп, абгаварыць, зняславіць’, *чарніць* ‘фарбаваць у чорны колер’ → ‘няславіць, ганьбаваць’, *абяліць* ‘зрабіць белым’ → ‘даказаць чыю-небудзь невінаватасць, апраўдаць, зняць падазрэнне’, *зацямяць* ‘зрабіць цёмным, засланіўшы святло’ → ‘зрабіць незразумелым, заблытаць’.

5. Дзеясловы са значэннем працэсу прыгатавання і ўжывання ежы: *пячы* ‘гатаваць ежу сухім награваннем, на адкрытым агні’ → ‘гаварыць востра, трывожна, балюча’, *глытаць** ‘есці, піць вялікімі глыткамі’ →

‘вельмі хутка і неразборліва вымаўляць’, *грызці* ‘кусаць, есці што-небудзь цвёрдае, сухое’ → ‘дакучаць пастаяннымі прыдзіркамі, папрокамі, сваркамі’, *дзяўбці* ‘есці хапаючы ежу дзюбай (пра птушак); біць дзюбай’ → ‘бесперапынна гаварыць, паўтараць адно і тое ж; даймаць папрокамі, нападкамі’, *разжаваць* ‘размяць, раздрабніць зубамі ў роце ежу або што-небудзь іншае’ → ‘вельмі падрабязна растлумачыць расказаць’, *дапячы* ‘скончыць пячы’ → ‘даняць, вывесці з раўнавагі’, ‘кусаць’ ‘хапаць, раниць зубамі’ → ‘крыўдзіць, дапякаць чым-небудзь’.

6. Дзеясловы са значэннем гукаў музычных інструментаў: *трубіць* ‘дзьмучы ў трубу, прымушаць яе гучаць’ → ‘назойліва напамінаць, гаварыць аб чым-небудзь; распаўсюджваць чуткі’, *барабаниць* ‘біць у барабан, іграць на барабане’ → ‘гучна, невыразна гаварыць, чытаць’, *бубніць* ‘біць у бубен’ → ‘гаварыць ціха, манатонна; назойліва паўтараць адно і тое ж’, *дудзець* ‘іграць на дудцы, дудзе’ → ‘аднатонна, нягучна гаварыць, спяваць; надаедліва паўтараць адно і тое ж’.

7. Дзеясловы са значэннем гукаў агнястрэльнай зброі: *страляць* ‘рабіць выстралы’ → ‘утвараць прарэзлівыя, адрыўстыя гукі’, *узарвацца* ‘разбурыцца ад узрыву, разарвацца’ → ‘гучна выказваць злосць, абурэнне’, *выпаліць* ‘спаліць, знішчыць агнём, жарам’ → ‘нечакана і хутка сказаць што-небудзь’, *разграміць* ‘разбіць, знішчыць у баі’ → ‘даказаць ілжывасць, памылковасць чыіх-небудзь перакананняў’.

8. Дзеясловы са значэннем маніпуліравання прадметамі: *перакінуцца* ‘штуршком, махам перамясціцца праз каго-, што-небудзь куды-небудзь’ → ‘перайсці да іншай тэмы, гутаркі, размовы’, *абмяняцца* ‘памяняцца кім-, чым-небудзь’ → ‘абмяняцца словамі, думкамі, прапановамі’, *кідаць* ‘штуршком прымушаць ляцець’ → ‘гаварыць, выказваць што-небудзь рэзка, нечакана’.

9. Дзеясловы са значэннем руху вадкасці: *журчаць* ‘ствараць аднастайныя гукі, журчаць (пра бягучую вадку)’ → ‘аднастайна, ціха гаварыць, весці ціхую гаворку’, *кіпяціцца* ‘награвання да кіпення’ → ‘злавацца, гарачыцца’, *цадзіць* ‘прапускаць малако, вадкасць праз цадзілку, сіта’ → ‘гаварыць паволі, марудна, вымаўляць праз зубы’.

10. Дзеясловы са значэннем рэзкіх, раскацістых, скрыпучых, прыглушаных гукаў: *грымець* ‘утвараць моцныя рэзкія гукі, грукат, шум’ → ‘гучна пець, крычаць, гаварыць з гневам, запалам’, *скрыпець* ‘утвараць скрыпучыя гукі, рыпець’ → ‘гаварыць рэзкім, скрыпучым голасам, бурчаць’, *тарахцець* ‘утвараць рэзкія, раскацістыя гукі’ → ‘хутка, гучна, несупынна гаварыць, балбатаць’, *лапатаць* ‘удараць па якой-небудзь паверхні, ствараючы аднастайныя прыглушаныя гукі’ → ‘нязвязна, паспешліва гаварыць, расказваць; балбатаць, гаварыць многа і бесперастанку аб чым-небудзь нязначным, пустым’, *балабоніць* ‘звінець, гучэць’ → ‘балбатаць, малоць лухту’, *ляпаць* ‘утвараць рэзкі стук, шум пры ўдарах, штуршках’ → ‘гаварыць што-небудзь неабдуманна, нетактоўна’.

11. Дзеясловы іншых тэматычных груп у сваіх першасных значэннях называюць дзеянні і рухі самай рознай сэнсавай скіраванасці: *круціць* ‘прыводзіць у кругавы рух, вярцець’ → ‘ухіляцца ад прамога адказу, хітрыць, шальмаваць’, *цягнуць* ‘перамяшчаць за сабой, набліжаць да сябе з сілай, намаганнем’ → ‘павольна, марудна гаварыць, спяваць’, *накінуцца* ‘напасці на каго-небудзь’ → ‘пачаць раптам папракаць, ляць каго-небудзь’, *наляцець* ‘прыляцець у вялікай колькасці’ → ‘накінуцца на каго-небудзь з лаянкай, пагрозамі’, *падкалоць* ‘прыкалоць, загінаючы знізу’ → ‘сказаць што-небудзь з’едлівае, непрыемнае’, *разабраць* ‘разняць што-небудзь на састаўныя часткі’ → ‘абмеркаваць пытанне (справу); даць аналіз для вызначэння саставу, пабудовы сказа, слова’, *уставіць* ‘паставіць, змясціць унутр, у сярэдзіну чаго-небудзь’ → ‘сказаць, уключыўшы ў чыю-небудзь размову сваю заўвагу, рэмарку і пад.’, *шпарыць* ‘рабіць што-небудзь з асобай сілай, энергіяй, імпэтам’ → ‘упэўнена, бойка, прамяніста гаварыць’, *змарозіць* ‘пашкодзіць якую-небудзь частку цела, не ўкрыўшыся ад моцнага марозу’ → ‘сказаць што-небудзь недарэчнае, неразумнае’.

Як бачна з матэрыялаў, другасныя дзеяслоўныя намінацыі рэпрэзентуюць даволі разнастайны свет гукаў чалавека і розныя аспекты маўленчай дзейнасці. У рэцыпіентнай метафарычнай сферы часцей за ўсё аказваюцца ЛСВ, якія выражаюць акустыка-фізіялагічныя асаблівасці гучання, спецыфіку маўленчага ўзтэмалення, камунікатыўныя паводзіны ўдзельнікаў маўлення.

Знешні аспект маўлення, яго акустыка-фізіялагічныя асаблівасці выяўляюцца ў такіх дыферэнцыяльных семах-канкрэтызатарых, як тэмбр, вышыня голасу, ступень гучнасці, выразнасці, асаблівасці артыкуляцыі асобных гукаў і інш.:

а) інтэнсіўнасць гучання, указанне, як правіла, на высокую, рэзкую ступень гучання: *срымець* ‘гучна пець, крычаць гаварыць з гневам, запалам’, *ракатаць* ‘гаварыць, спяваць нізкім раскацістым голасам’, *трашчаць* ‘хутка, доўга, не змяўкаючы гаварыць’: «*Віват!*» – *грымеў* бадзёры, злітны мужчынскі хор галасоў. (К.Травень); *За абабітымі дэрмацінам дзвярыма ракатаў* начальніцкі бас. (А.Асіпенка); *Я чужой зямлі не зычу ліха. Гід, канчай, над вухам не трашчы!* (П.Панчанка);

б) тэмп маўлення, яго хуткасць ці павольнасць, выразнасць ці невыразнасць: *барабانیць* ‘гучна, невыразна гаварыць, чытаць’, *чаканіць* ‘рэзка аддзяляць адзін ад аднаго гукі, словы’, *страчыць* ‘хутка гаварыць’, *лапатаць* ‘нязвязна, паспешліва гаварыць, расказваць’, *выпаліць* ‘нечакана і хутка сказаць што-небудзь’, *цягнуць* ‘павольна, марудна гаварыць, спяваць’, *цадзіць* ‘гаварыць паволі, марудна, вымаўляць праз зубы’: *Адзін з артыстаў, стоячы на калідоры, барабаніў* вершы. (Ц.Гартны); *Каралеўскі натарыус гучна, няспешна, заварожваючы, пачаў чаканіць* таямнічай латынню. (К.Тарасаў); *Жанчына трухае побач, строчыць* несупынна, звягліва. (А.Савіцкі); *А смуглая французжанка з касой усё лапача і лапача* да мяне. *І не па-свойму, а па-нашаму, як у вёсцы.* (І.Пташнікаў); «*Ага, камандзір! Бо*

камандаваць трэба!» – **выпаліў** ротны. (В.Быкаў); *Калі ёй што-небудзь баліць, яна цягне песню. Без слоў. Адзін голас.* (С.Алексіевіч); *Ён быў скупы на словы, і за гэта сусед не ўзяў яго ў суд за сведку: «Ён жа ў гадзіну па слову **цэдзіць**».* (К.Чорны);

в) тэмбр голасу: *гусці* ‘манатонна гаварыць, расказваць’, *скрынец* ‘гаварыць рэзкім, скрыпучым голасам, бурчаць’, *журчаць* ‘аднастайна, ціха гаварыць, весці ціхую гаворку’: *Гудуць* сяляне каля воласці, як пчолы перад роем. (Л.Родзевіч); *Дымар правёў далоняй па шыі; дзіўна мяняліся інтанацыі яго голасу: то ён **скрынеў**, як старая асіна, то сыпаў, як гарохам, то цягнуў павольна.* (І.Шамякін); *Словы англічаніна ліліся лёгка і **журчэлі**, нібы лагодны ручаёк.* (І.Мележ);

г) інтанацыйныя асаблівасці: *дудзец* ‘аднатонна, нягучна гаварыць, спяваць’, *тарахцець* ‘хутка, гучна, несупынна гаварыць, балбатаць’: *«Ты мне пра атаку не **дудзі**», – зноў пачынаючы злаваць, загарачыўся Ананьеў.* (В.Быкаў); *«Увесь гародчык страпталі, – **тарахцелі** бабка Верка. – Мне перад чужым чалавекам брыдка».* (А.Якімовіч).

Характарыстыка камунікатыўнага аспекту маўлення непасрэдна звязана з характарам і спосабам паведамлення, зместам інфармацыі. Вылучаюцца наступныя дыферэнцыяльныя прыметы такога маўлення:

а) балбатаць, гаварыць абы-што: *малоць* ‘балабоніць, гаварыць абы-што’, *лапатаць* ‘балбатаць, балабоніць, гаварыць многа і бесперастанку аб чым-небудзь нязначным, пустым’, *балабоніць* ‘балбатаць, малоць лухту’, *трапаць* ‘гаварыць шмат і без толку, гаварыць бязглуздзіцу’, *тарахцець* ‘хутка, гучна, несупынна гаварыць, балбатаць’, *мянціць* ‘гаварыць бязглуздзіцу, лапатаць’, *гарадзіць* ‘гаварыць бяссэнсіцу, выдумляць’, *змарозіць, адкалоць* ‘сказаць што-небудзь недарэчнае, неразумнае’: *А хто цябе тут не любіў, бык пачалі языкамі **малоць**.* (К.Чорны); *Аб сваіх прыгодах **лапатаў** вельмі днямі.* (Я.Германовіч); *«А не **балабонь** ты, стары, абы-чаго», – умшчалася ў размову Пракопішка.* (Я.Сіпакоў); *Яго іншы раз мутарна слухаць. **Трэпле**, як лапатай пустой!* (А.Мрый); *Не пераставаў ён **тарахцець** і тады, калі селі за стол.* (Я.Колас); *Чаго тут **мянціць** попусту! – уступіў стары Глушак.* (І.Мележ); *Каб вы ведалі, як ён наводзіў сябе і якую лухту **гарадзіў**.* (І.Шамякін); *Як адкрыеш рот, то глупства **змарозіш**, аж думаецца тады: дурная ты ці прыкідваешся?* (Л.Адамовіч); *Пры сустрэчы з Шаманскім Якуб Малашчыцкі **адкалоў** той жа завучаны рэверанс са словамі: «Ваша чэсць!».* (І.Дуброўскі)

б) расказваць грунтоўна, падрабязна: *раскрываць* ‘падрабязна і паслядоўна выкладаць што-небудзь’, *разжаваць* ‘вельмі падрабязна растлумачыць расказаць’, *выкласці* ‘выказаць, расказаць грунтоўна і ўсебакова’, *разгарнуць* ‘падрабязна выказаць, выкласці, апісаць што-небудзь, раскрыць сутнасць, змест чаго-небудзь’, *разабраць* ‘падрабязна абмеркаваць пытанне (справу)’: *У артыкулах аўтар даволі падрабязна **раскрывае** сутнасць праўды, якую шукалі героі твора.* (В.Старычонак); *Ты выслухаў і запісаў усё. Ну дык хай яны разбяруцца, а то усё трэба **разжаваць** ды яшчэ ў рот пакласці.* (П.Місько); *Перайшоўшы мяжу, ён адразу ж пайшоў да*

ўпаўнаважанага і **выклаў** сутнасць свайго задання. (В.Шыдлоўскі); *Не хапала слоў, каб **разгарнуць** і ўсебакова апісаць вялікую роль гэтай дзейнасці.* (А.Ждан); *Падрабязна **разабралі** заяву настаўніка.* (С.Кручкоў);

в) распаўсюджваць, разносіць чуткі, плёткі, рабіць вядомым: *званіць* ‘разносіць чуткі, плёткі, нагаворваць на каго-небудзь’, *распусціць* ‘расказаць многім (чуткі, плёткі), *разнесці* ‘паведаміць многім, зрабіць вядомым усюды’: *Уся вёска **звоніць**, што калгасам цяпер кіруеш не ты, а Кацубіха.* (І.Шамякін); *Кураглядаў і Мішка **распусцілі** плёткі: вы тут, у горадзе, напіліся і нейкага важнага начальніка хацелі набіць.* (Г.Далідовіч); *Яна канечне, **разнясе** абы-што па вёсцы пра гэты ліст, прыпляце яшчэ нямала сваіх складанцаў.* (Г.Далідовіч)

Метафарычныя дзеясловы валодаюць вялікім крэатыўным патэнцыялам, які найбольш поўна рэалізуецца ў групе маўленчага ўзаемадзеяння і кантакту ўдзельнікаў маўлення. У дзеяслоўных метафарах могуць эксплікавацца розныя варыянты маўленчага ўзаемадзеяння. Так, значэнне рэзкай катэгарычнасці актуалізуецца ў дзеясловаў *рубіць* ‘гаварыць рэзка, катэгарычна’, *кідаць* ‘гаварыць, выказваць што-небудзь рэзка, нечакана’. Значэнне ‘настойліва адмаўляцца ад чаго-небудзь непажаданага’ выяўляецца ў сэнсавай структуры дзеяслова *абрыквацца*. У полісеманта ўламаць на пярэдні план вылучаецца значэнне ‘пераканаць, з цяжкасцю ўгаварыць згадзіцца з чым-небудзь’. Семантыка дзеяслова *перакідвацца* прадугледжвае спантаннасць, неафіцыйнасць, неабавязковасць маўлення. Дзеяслоў *засыпаць* ў сваім другасным значэнні выражае колькасны паказчык, які акрэсліваецца вялікай колькасцю пытанняў: ***Рубіў і гаварыў, як сякерай... Прыглушаны, абрывісты голас рабіўся цвёрдым, і ўжо не гаварыў, а нібы крычаў.*** (М.Лынькоў); *Нават у самыя цяжкія хвіліны ... Бандароўна **кідае** ў вочы пану словы праўды.* (Г.Шкраба); *Нягожа гаварыць тут. Хаця што ўжо цяпер таіцца. **Адбрыкваліся**, як мог.* (В.Быкаў); *Мы са старшынёй калгаса добра-такі ўспалелі, накуль **уламалі** Банадарэнку: не хацеў дапускаць Васіля да руля.* (М.Даніленка); *Знаёмыя гады два ўжо, па-за райкомам не раз **перакідваліся** словам-другім пра жыццё-быццё.* (Г.Далідовіч); *Хлопцы адразу ж **засыпалі** дзядзьку Тамаша пытаннямі: «А гэта што? А для чаго?».* (А.Якімовіч),

Характэрнай асаблівасцю дзеясловаў маўленчага ўзаемадзеяння з’яўляецца іх яркая канататыўная насычанасць. Меліяратыўнасцю адзначаюцца толькі адзінкавыя дзеясловы, якія выражаюць камунікатыўную садружнасць, эфектыўнае і паспяховае ўзаемадзеянне удзельнікаў размовы: *дзяліцца* ‘узаемна абменьвацца думкамі, меркаваннямі, давяраць, раскрываць думкі, пачуцці’, *журчаць* ‘аднастайна, ціха гаварыць, весці ціхую гаворку’.

У пераважнай большасці дзеясловы камунікатыўнага ўзаемадзеяння характарызуюцца негатыўнай ацэначнасцю, якая часцей за ўсё выяўляецца ў адносінах суб’яднаў. У шкалу пярэратыўных характарыстык уключаюцца семантычныя канкрэтызатары тыпу *лаяцца, сварыцца, прыдзірацца, асуджаць крытыкаваць, пагражаць, абвінавачваць, ганьбаваць* і інш. Для выражэння такіх характарыстык маўлення выкарыстоўваюцца другасныя

ЛСВ наступных дзеясловаў: *чысціць* ‘лаяць, сварыцца на каго-небудзь’, *скланяць* ‘многа гаварыць пра каго-, што-небудзь (звычайна непрыхільна)’, *чарніць* ‘няславіць, ганьбаваць’, *абкласці* ‘вылаяць непрыстойнымі словамі’, *прабраць* ‘зробіць суровую вымову за што-небудзь, вылаяць’, *клеймаваць* ‘сурова асуджаць, ганьбаваць’, *бічаваць* ‘рэзка крытыкаваць, выкрываць недахопы’, *крыць* ‘заўзята крытыкаваць, лаяць каго-небудзь’: *І ў захапленні тут жанкі Так пачалі нас чысціць спраўна, Ціпун бы ім на языкі. (А.Бачыла); Зноў пачалі прыдзірацца да жонкі на рабоце, а дачку скланяць на нарадах за ўдзел у ідэйна шкодным клубе. (В.Быкаў); Адзін толькі кульгавы Базыль, сусед іхні, заўсёды чарніў Алёшку перад людзьмі. (А.Якімовіч); Іншы не зрушыць і з месца, калі яго не абкладуць злым матам. (В.Быкаў); Маша падумала, што гэта Славік, і пайшла незадаволеная, сярдзітая, збіраючыся добранька прабраць яго. (І.Шамякін); Кляймуйце ж ганьбай тых, чыё сумленне Каштуе гэтак танна: паўрубля! (Н.Гілевіч); Да якога часу мы будзем рабіць памылкі, а потым бічаваць сябе за гігантаманію, за авантурызм, за безгаспадарчасць? (А.Дзялендзік).*

У некаторых маўленчых актах утрымліваюцца такія інвектыўныя характарыстыкі, як ‘пастаянныя папрокі, прыдзіркі, сваркі’. Рэпрэзентуюцца гэтыя характарыстыкі ў структуры дзеясловаў *плаваць* ‘даймаць, дапякаць бесперапыннымі папрокамі, прыдзіркамі’, *грызці* ‘дакучаць пастаяннымі прыдзіркамі, папрокамі, сваркамі’, *кусаць*, *дапякаць* ‘крыўдзіць, дапякаць чым-небудзь’: *А яна не змоўчыць, я пачне пілаваць – крыў Божа. Тады самае лепшае – маўчаць. (М.Лынькоў); Ён чуць Васіля на той свет не адправіў, як пачаў грызці. Дык тэй і пайшоў у людзі. К.Чорны); «Брата на брата нагаворваюць, – загаварыла галасней, зацята. – Сваяк на сваяка. Як бы кусаць адзін аднаго трэба!». (І.Мележ); Валашын змоўк. Ён ужо ведаў гэтую манеру многіх начальнікаў дапякаць падначаленых пытаннем і не даваць тым адказаў. (І.Быкаў).*

Своеасаблівая вербальная агрэсія, раптоўнасць, нечаканасць і вялікая колькасць абвінавачванняў і папрокаў выяўляюцца ў сэнсавых структурах дзеясловаў *наляцець* ‘накінуцца на каго-небудзь з лаянкай, пагрозамі’, *напасці* ‘накінуцца на каго-небудзь з абвінавачваннямі, папрокамі, з лаянкай’, *накінуцца* ‘пачаць раптам папракаць, лаяць каго-небудзь’: *«Я цябе, гада, сюды ўладкавала, а ты носа не кажаш! Хаваешся ад мяне!» -- наляцела на яго Наташа. (Л.Адамовіч); На Грышу адразу напалі дзяўчынкі: Не ведаеш, дык маўчы! Па сабе мераеш! (Х.Жычка); «Што ты зноў за таямніцы развяла?» – накінулася на мяне Нюта. Але я моўчкі складала паперы. (Л.Рублеўская)*

Дзеясловы *падкалоць*, *падкалупнуць*, *падчapiць* аб’ядноўваюцца агульным сэнсавым стрыжнем ‘сказаць што-небудзь з’едлівае, непрыемнае, паставіўшы ў няёмкае становішча’: *Кожнага мог ён падкалоць, нават і Ёсіпа, меншага брата, не шкадаваў. (Я.Брыль); Сход рагоча, спачуваючы бабам, – дужа трапна старога падкалолі. (М.Лынькоў); «Ну што, цяцера, атрымала?» – падкалупнуў Мікола сваю каханку пасля таго, як Сцяпан*

змоўк. (А.Гара); *Дубадзел хацеў падчаниць жартам: не ведаў, што яна такая заступніца.* (І.Мележ)

Рэалізацыя метафарычнага ЛСВ ‘маўленне чалавека’ можа ажыццяўляцца не толькі ў пэўных кантэкставых сітуацыях, але і ў складзе фразеалагізмаў. Невялікая іх колькасць звязана з пеяратыўнай ацэнкай выказвання, адмоўнай характарыстыкай пустой балбатні, пустаслоўя, грубасці выказвання і інш.:

трапаць (мянціць, малоць часаць) языком ‘няспынна балбатаць, гаварыць шмат і без толку’: *Салдаты сядзелі на ўскраі лётнага поля і трапалі языкамі.* (В.Хомчанка); *«Ну, хлопцы, годзе языкі мянціць!»* – сказаў стары Пятрусь. (Я.Колас); *А хто цябе тут не любіў, дык пачалі языкамі малоць.* (К.Чорны); *Даўно ўжо ў Вільві чэшуць языкамі.* (А.Дудароў);

пераліваць з пустога ў парожняе ‘займацца пустой балбатнёй, марна траціць час за размовамі, пустасловіць’: *Еш вот лепей, чымся з пустога ў парожняе пераліваць.* (Я.Купала);

драць горла (глотку) ‘моцна гаварыць, крычаць, спяваць’: *Родныя паны пакрыўдзіліся, пайшла гамана, кожны драў горла, не шкадаваў лаянкі.* (К.Тарасаў); *Мяцельскі месяц драў горла на мітангах.* (В.Быкаў);

вуха (вушы) рэжа (дзярэ): ‘рэзка, непрыемна гучаць, раздражняць’: *Дрэнная мясцовая мова, якая зрабілася грубай ад барбарызмаў польскага паходжання, так і рэзала вуха.* (У.Карацкевіч);

крыць матам ‘груба лаяць’: *Сезынеў крые матам, а Уляна таксама не адстае.* (В.Быкаў);

сагнаць стружку ‘прадсочыць, прабраць каго-небудзь’: *«Правільна, Валя! Няхай з яго стружку згоніць. Іш, распусціўся тут », – уставіў Яўген.* (А.Савіцкі).

Важнае месца ў дзеяслоўным гукавым метафарыконе займае зона гукаў, якія ўтвараюць жывёлы і птушкі. Звычайна гукі розных жывёл апісваюцца спецыяльнымі дзеясловамі (*мяўкаць, кудахтаць, іржаць, гагатаць, кукарэкаць, каркаць, квакаць*). У той жа час гукі розных жывёл могуць сумяшчацца ў адным і тым жа дзеяслове, што абумоўлена дзвюма прычынамі: акустычным падабенствам утвараемых жывёламі гукаў і падабенствам саміх жывёл [Рахіліна 2015, с. 15]. Акустычнае падабенства гукаў назіраецца ў словах *шыпець* ‘гукі змяі, вужакі, агрэсіўныя рэакцыі гусей, лебедзяў і інш.’, *пішчаць* ‘утвараць піск птушкамі мышамі, пацукамі’. Біялагічнае падабенства жывёл дазваляе сумяшчаць у адным слове, напрыклад, гукі авечкі і казы (*бляяць*).

Другасныя ЛСВ, утвораныя па мадэлі «гукі жывёл» → «гукі чалавека», складаюць даволі кампактную групу. Розная сэнсавая напоўненасць шырокага гукавога спектру, утворанага па гэтай мадэлі, выяўляецца ў наступных дзеяслоўных адзінках, прадстаўленых у табліцы 6.3.1:

Табліца 6.3.1 – Дзеяслоўныя метафары гукаў жывёл і чалавека

Жывёла	Дзеясло	Першасны	Другасныя	Прыклады
--------	---------	----------	-----------	----------

	вы	ЛСВ	ЛСВ пры суб'екце-чалавеку	
Карова	Мыкаць, мычаць	‘утвараць працяжныя гукі «му-му»’	‘неразборліва гаварыць што-небудзь, мармытаць’	<i>Яна грымаснічае, хоча нешта сказаць, не атрымліваецца, мыкае. (С.Алексіевіч); Я круціў галавою і мыкаў, не ў змозе адбіцца ад кашмарнага цяжкага сну. (У.Каратквіч); Вусаты так набраўся, што і гаварыць не можа, толькі мычыць. (М.Машара)</i>
Баран, авечка	Бляяць, бэкаць*, мэкаць*	‘утвараць працяжныя падобныя на крык авечкі гукі’; ‘утвараць гукі «бэ-бэ», «мэ-мэ»’	‘невыразна, няўмела гаварыць, чытаць’	<i>«Трымаць цябе буду, як паню якую!» – бляяў расчырванелы чалавек. (С.Яновіч); «А гэта яшчэ з табою?» – бляяў цікаўны дзед. (А.Федарэнка); Што рвеш кнігу? Ты не прачытаў? Бэкаць не ўмееш, а ўжо рваць. (В.Быкаў); Паслыш, звярмі падслухоўваю, як бэкаюць і мэкаюць малыя на нейкай няўцяямнай мове. (К.Акула)</i>
Кот	Мяўкаць*, муркаць*, мурлыкаць	‘утвараць гукі «мяў-мяў»; ‘ціха вурчаць, утвараючы гукі «мур-мур»’	1. ‘гаварыць ліслівым, угледлівым тонам’; 2. ‘ціха, не зум зразумела гаварыць, напяваць’	<i>Пятро Кірылавіч сядзеў у кіраўнічым крэсле так, быццам у ім нарадзіўся. Трэба было – лістам слаўся, салодзенькім ліслівым галаском не гаварыў, а мяўкаў. (Б.Сачанка); Рачкоўскі слухаў, утупіўшы нос у талерку, і паціху муркаў сабе пад нос нешта невыразнае. (М.Зарэцкі); Лекар, муркаючы пад нос сваю песню, адсунуў засаўку. (У.Арлоў); «Божа ж ты мой», – мядова мурлыкаў Іофе, трымаючы ў пальцах казырных караля з дамаю. (А.Федарэнка)</i>
Сабака	Брахаць, гаўкаць, гыркаць	‘падаваць адрывістыя гукі (пра сабаку, ліса і некаторых іншых звяроў)’; ‘адрывіста і пагрозна вурчаць’	1. ‘балбатаць, малоць языком, пустасловіць’; 2. ‘ілгаць, хлусіць, паклёпнічаць, абгаворваць’; 3. ‘пакрыкваць, груба і зласліва гаварыць’; 4. ‘гаварыць	<i>Дня няма, каб зранку Кузьма не налізаўся. Ідзе па вуліцы, шуміць, бушуе, брэша і хаміць. (У.Корбан); Плясні ты яго, Васільевіч. Няхай не гаўкае. Артыкул яго блытаны... (І.Шамякін); А ты не гаўкаў тады! Прыпёрся, ёлкі-маталкі, і пра смерць бае. Знайшоў пра што... (А.Дудараў); Ну, то што? Цяпер мір? Няма чаго вам адзін на аднаго гыркаць. (У.Караткевіч); З кім загавару? З нявесткай? З сынам? Чакай! Толькі гыркаць будуць ды рот</i>

			непрыстойнае ,	затыкаць. (С.Давідовіч)
Курыца	Квактаць, кудахтаць	‘ствараць гукі падобныя на «куд-кудах»’; ‘ствараць кароткія адрывістыя гукі (пра курыц-квактух і некаторых іншых птушак)’	‘бурчаць, прыгаворваць’; ‘крыкліва гаварыць, расказваць’	<i>А над ім квокчуць дзве бабы: старэйшая і маладзейшая. (У.Караткевіч); Людзі нібы пашалелі, грабуць пад сябе, грабуць - і ўсё ім мала. І ўсё квокчуць, стогнуць, што кепска. (З.Прыгодзіч); Глядзіць, аж дзядзька сядзіць на зямлі, высаланіў непрытомныя вочы, бармоча і кудахтача. (З.Бядуля)</i>
Конь	Іржаць (ржаць)	‘утвараць гукі ржання’	‘гучна, нястрымана смяцца, рагатаць’	<i>Чаго іржаць, бурянь, думай лепш хутчэй. Як гэты вузел рассячы? (А.Адамовіч); «Ладна, ладна: хочіць іржаць», - нібыта прыходзіць мне на выручку Кузьма Ільіч. (С.Манвад)</i>
Свіння	Рохкаць *	‘утвараць гукі «рох-рох»’	‘гаварыць гучна, манатонна’	<i>Усё здавалася, што яны вось-вось дагоняць, ужо рохкаюць за спіною па-свінячы: «Адай залатоўкі, адай». (В.Шырко)</i>
Гусь	Гагатаць	‘утвараць гукі «га-га-га»’	‘моцна, нястрымана смяцца, рагатаць’	<i>«Што ж, гагачыце, праклятыя, забавляйцеся», - падумала яна. (В.Быкаў)</i>
Бусел	Клекатаць	‘ствараць клекаткі характэрныя для буслоў’	‘утвараць перарывістыя гукі, падобныя на клекат’	<i>У лесе няма людзей, іначай крычалі б, клекаталі. (У.Караткевіч)</i>
Певень	Кукарэкаць	‘крычаць «кукарэку»’	‘пераймаць крык пеўня’	<i>Ён падпіты пачне кукарэкаць, форму генеральскую апране, штаны з лампасамі ўздзене, табе нават нічога і пытаць не трэба. (К.Травень)</i>
Голуб	Буркаваць	‘утвараць характэрныя для галубоў гукі’	‘лагодна і пяшчотна размаўляць’	<i>Усе паабдымаўшыся, як тыя парачкі, буркавалі на сваіх «лаўках». (Я.Брыль); «Ударожыўся ён, вядома, але ж не на каня саджаць яго», - буркаваў Скроўба. (С.Яновіч)</i>
Варона	Каркаць	‘ствараць крык, падобны на гукі «кар-кар»’	‘прадказваць няўдачу, няшчасце, бяду’	<i>Ніхто не хацеў загадзя каркаць, але больш за ўсё было шансаў самім застацца на замкавым двары. (У.Караткевіч); «Маўчы, не каркай»,— прыкрыкнуў бацька на дачку. (В.Казько)</i>

Верабей	Чырыкаць*	‘ствараць гукі, падобныя на «чырык-чырык»’	1. ‘весці лёгкую размову’; 2. ‘спяваць’	<i>Не маю часу з вамі чырыкаць, але скажу, што жартваць не абучаны. (Ю.Станкевіч); Рэжысёр сказаў «Ну што ты, будзеш чырыкаць гэтую сваю Разіну і Джыльдуду ўсё жыццё?». (Н.Гайда)</i>
Жаба, лягушка	Квакаць*	‘утвараць гукі, падобныя на «ква-ква»’	‘адрывіста гаварыць’	<i>Уначы: хто хрукае, хто квакае, хто маму кліча. (С.Алексіевіч)</i>
Цвыркун, конік	Цвыркаць	‘утвараць рэзкія адрывістыя гукі, падобныя на гукі цвыркуноў і некаторых птушак’	‘гаварыць хутка, бесперастанку’	<i>Гэта мяне горш за ўсё крыўдзіць, што яна цвыркае. І скуль яна гэтага навучылася? (Л.Савёнак)</i>
Птушка	Шчабятаць	‘спяваючы, утвараць гукі, падобныя на шчэбет (пра птушак)’	‘хутка, бесперастанку гаварыць (звычайна пра жанчын, дзяцей)’	<i>Трымаўся яна смела, незалежна і, шчабечучы нешта вяслае, звонка смялася. (І.Навуменка); Затое яго памочніца жвава шчабятала з пакупнікамі. (М.Ткачоў)</i>
	Выць	‘працяжна і тужліва скуголіць’	‘плакаць у голас галасіць’	<i>Марта выла голасна, без слоў. (З.Бядуля); Дужа карцела выць і крычаць. Але хто мог пачуць мой крык. (В.Быкаў)</i>
	Цяўкаць*	‘адрывіста брахаць (пра сабак, дзяцей, лісьня)’	‘гаварыць з незадавальненнем, абурэннем’	<i>Цяпер не стайць і не цяўкае над табою нейкі гультаяваты цяльпук ці іншая назола. (К.Акула)</i>
	Шыпець	‘утвараць глухія гукі, якія нагадваюць доўгі гук «ш-ш» (пра птушак, жывёл, паўзуноў)’	1. ‘гаварыць здушаным, сільным голасам, у якім адчуваюцца злосць, раздражненне’; 2. ‘шапялявіць’	<i>«Ага, – шыпеў з цемры Мікітаў голас, – Добра табе: ты ў армію пойдзеш, ты да камандзіра даслужышся». (В.Быкаў); Дунін голас шыпеў злосцю. (К.Акула); «Хто цябе паслаў?» - шыпеў далей, яму на вуха, Васіль. (У.Случанскі)</i>
	Пішчаць	‘рабіць піск (пра птушак і некаторых жывёл)’	1. ‘плакаць або смяцца тонкім голасам (пра дзяцей)’; 2. ‘гаварыць або спяваць тонкім’	<i>«Я баюся, — пішчыць маленькі хлопчык, — едем назад». (Я.Маўр); І ён пішчыць ад захаплення, кідаецца да Яроцкага, лезе ў твар барадой. (М.Зарэцкі)</i>

			пісклявым голасам’	
	Фыркаць	‘з шумам выпускаць паветра з ноздраў (пра жывёл)’	‘злавацца, выказаць незадаволенасць чым-небудзь’	<i>Шыковіч сханіўся за вудзільна і, фыркаючы, адплёўваючы ваду, вылез на бераг. (І.Шамякін); Хлопцы ізноў фыркаюць. Усміхаецца і Рамашкін. (М.Гарэцкі)</i>
	Бурчаць, вурчаць	‘утвараць глухія гукі, выказваючы незадавальненне або пагрозу (пра жывёл)’	‘сярдзіта, незадаволеная мармытаць, бубніць’	<i>Генрых увесь час, ад абеду да канца змены, бурчаў словы адной і той жа песні. (І.Шамякін); Маці бурчала датуль, пакуль Гарпуська не выпівала кубачка малака з таго збана (Р.Сабаленка); Чаму тады кожны з вас вурчыць і злуецца? (К.Акула)</i>
	Раўці	‘утвараць гук рову (пра жывёл)’	1. ‘моцна гаварыць, пець, крычаць з агрэсіяй’; 2. ‘моцна плакаць’;	<i>Натоўп скочыў, раве, лікуе. (У.Карацкевіч); Ганна крычала, раўла нема. (А.Наварыч); Ён адчуў раўтам павагу дядзючыны, якая «пачалах раве ў падушку», але нікому ні слова. (І.Шамякін)</i>
	Рыкаць	‘утвараць рык, рыканне (пра хатніх і лясных жывёл)’	‘груба, раздражэнні і адрыўсты крыкі на каго-небудзь’	<i>«Не рыкаць на мяне», -- гнеўна скарагаворкай агрызнуўся Вілюевіч. (І.Грамовіч)</i>
	Скуголіць	‘жаласна выць, падвызаць (пра жывёлну)’	1. ‘ціха, жаласна плакаць, енчыць’; 2. ‘наракаць, скардзіцца, прасіць чаго-небудзь’	<i>А дзяўчына скуголіць і скуголіць, быццам сваім плачам хоча перамагчы завею. (А.Асіпенка); «І навошта гэта, і навошта», -- скуголіў пасажыр. – Выпілі б па чарцы, ды і раз’ехаліся...». (У.Корбан)</i>
	Стракатаць	‘утвараць строкат (пра некаторых насякомых, птушак)’	‘хутка бесперапынку гаварыць пра што-небудзь нязначнае, балбатаць’	<i>Дзяўчаты, ідучы, стракаталі, штурхаліся, гарэзвалі. (М.Зарэцкі); «Шкада, панове, -- стракатала Ядзя, -- што ў нас есці няма». (І.Новікаў)</i>

Як бачна з табліцы, вытворныя ЛСВ, якія адносяцца да чалавека, можна размеркаваць па наступных групам:

а) фізіялагічныя гукі, выкліканыя пэўнымі ўнутранымі працэсамі ў арганізме чалавека: ‘мурлыкаць’ ‘ціха, не зусім зразумела гаварыць, напяваць’, ‘шыпець’ ‘гаварыць здушаным, сіплым голасам, у якім адчуваюцца злосць, раздражненне; шапялявіць’, ‘буркаваць’ ‘лагодна і пяшчотна размаўляць’;

б) акустычныя гукі, у якіх выяўляецца спецыфіка голасу (гучнасць, вышыня, тэмбр): *іржаць (ржаць)* ‘гучна, нястрымана смяяцца, рагатаць’, *раўці* ‘груба, раздражнёна і адрывіста крычаць на каго-небудзь’, *гагатаць* ‘моцна, нястрымана смяяцца, рагатаць’, *пішчаць* ‘гаварыць або спяваць тонкім пісклявым голасам’, *скуголіць* ‘ціха, жаласна плакаць, енчыць’;

в) эмацыянальныя гукі, у якіх выяўляюцца пэўныя эмоцыі (смах, раздражненне, плач, агрэсія і інш.): *гагатаць* ‘іржаць ‘гучна, нястрымана смяяцца’, *выць* ‘плакаць уголас, галасіць’, *цяўкаць* ‘гаварыць з незадавальненнем, абурэннем’, *фыркаць* ‘злавацца, выказваць незадаволенасць чым-небудзь’, *рыкаць* ‘груба, раздражнёна і адрывіста крычаць на каго-небудзь’;

г) гукі, у якіх выяўляецца спецыфіка маўлення (хуткасць, павольнасць, неразборлівасць): *мыкаць* ‘неразборліва гаварыць што-небудзь, мармытаць’, *бэкаць, мэкаць* ‘невывразна, няўмела гаварыць, чытаць’, *цвёркаць* ‘гаварыць хутка, бесперастанку’, *шчабяткаць* ‘хутка, бесперастанку гаварыць (звычайна пра жанчын, дзяцей)’, *брахаць* ‘балбатаць, малоць языком, пустасловіць’, *чырыкаць* ‘весці лёгкую размову’, *рохкаць* ‘гаварыць гучна, манатонна’;

д) гучанне, у якім выяўляецца кагнітыўны змест: *мяўкаць* ‘гаварыць ліслівым, угодлівым тонам’, *брахаць* ‘ілгаць, хлусіць, паклёпнічаць, абгаворваць’, *скуголіць* ‘наракаць, скардзіцца, прасіць чаго-небудзь’, *каркаць* ‘прадказваць няўдачу, няшчасце, бяду’.

У некаторых выпадках семантычны зрух гукаў жывёл ажыццяўляецца не ў адным, а некалькіх кірунках і ў аднаго дзеяслова развіваецца два і больш вытворных ЛСВ: *брахаць* ‘балбатаць, малоць языком, пустасловіць; ілгаць, хлусіць, паклёпнічаць; груба і зласліва гаварыць; гаварыць непрыстойнае’ *чырыкаць* ‘весці лёгкую размову; спяваць’, *шыпець* ‘гаварыць здушаным, сіплым голасам, у якім адчуваюцца злосць, раздражненне; шапялявіць’, *раўці* ‘моцна гаварыць, пець, крычаць з агрэсіяй; моцна плакаць’ (Гл. табл. 2.6.3.1).

У рэцыпіентнай зоне могуць аказвацца не толькі тыпы маўлення чалавека, але і прыродныя, артэфактныя і іншыя гукі (*выюць снежныя завірухі, скуголіць вецер, шчабеча ручай, стракоча кулямёт, раве і фыркае машына*).

Такім чынам, другасныя найменні маўлення чалавека ўтвараюць шырокую і разгалінаваную сістэму, лексічныя адзінкі якой аб’ядноўваюцца ў дзве групы. У першай групе гукі прадметаў матэрыяльнага свету ідэнтыфікуюцца з маўленнем чалавека. Другасныя гукавыя намінацыі ўтвараюцца ад першасных ЛСВ дзеясловаў са значэннем пэўнага спосабу дзеяння, фізічнага ўздзеяння і ўзаемадзеяння, працэсу прыгатавання і ўжывання ежы, руху вадкасці, а таксама гучання музычных інструментаў, гукаў агнястрэльнай зброі і інш. У рэцыпіентную метафарычную сферу ўключаюцца ЛСВ, якія выражаюць акустыка-фізіялагічныя асаблівасці маўлення, спецыфіку камунікатыўнага ўзаемадзеяння ўдзельнікаў маўлення, адносіны суб’яднаў, іх камунікатыўныя паводзіны, спосаб і змест перадаваемай інфармацыі. Большасць такіх дзеясловаў характарызуецца пеяратыўнай канатацыяй.

У другой групе другасныя ЛСВ, развіваюцца па мадэлі «гукі жывёл» → «гукі чалавека». Другасныя метафарычныя ЛСВ звязаны з фізіялагічнымі гукамі, выкліканымі пэўнымі ўнутранымі працэсамі ў арганізме чалавека, акустычнымі гукамі, у якіх выяўляецца спецыфіка голасу, асаблівасцямі маўлення і яго ацэнкай.

І ў першай, і ў другой групе выяўлена значная колькасць лексічных адзінак з эмацыянальна-кагнітыўным значэннем, якое рэпрэзентуе такія якасці маўлення, як раздражняльнасць, агрэсіўнасць, інвектыўнасць, прыдзірлівасць, сварлівасць, крытыканства, абвінавачанне, ганьбаванне, лаянка, пустаслоўе.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ